

2. Ontwikkeling van kinderen

Inleiding

Om kinderen op de juiste manier te begeleiden in hun seksuele ontwikkeling, is het van belang de hoofdpunten van hun ontwikkeling op een rij te hebben. Onderstaande informatie is beschreven voor het basisonderwijs per leeftijdsgroep. Het is goed om hierbij te beseffen dat ontwikkeling een doorlopend proces is dat niet volledig op te delen is per leeftijdsgroep. De ontwikkeling van kinderen loopt veelal in grote lijnen gelijk als het gaat om duidelijke mijlpalen, maar kan op sommige punten ook in een iets verschillend tempo verlopen. Steeds wordt aandacht besteed aan de algemene ontwikkeling van kinderen en de relationele en seksuele ontwikkeling.

Inhoudsopgave

- [2.1 Ontwikkeling van 0-4 jaar](#)
- [2.2 Ontwikkeling van 4-6 jaar](#)
- [2.3 Ontwikkeling van 6-8 jaar](#)
- [2.4 Ontwikkeling van 8-10 jaar](#)
- [2.5 Ontwikkeling van 10-12 jaar](#)

2.1 Ontwikkeling van 0-4 jaar

Algemene ontwikkeling

Baby's en peuters hechten zich aan vertrouwde personen door veel lichamelijk contact en reacties op wat ze nodig hebben. Ze maken een sterke lichamelijke groei en motorische ontwikkeling door (van pakken en zwaaien tot rennen en springen) en ze gaan hun lichaam ontdekken. Ze leren vooral via hun zintuigen (zien, horen, voelen, proeven, ruiken). Ergens tussen de 1 en 4 jaar leren de meeste kinderen praten. Ze denken en interpreteren de wereld nog vooral egocentrisch (vanuit zichzelf) en kunnen zich beperkt inleven in anderen. Steeds meer ontdekken ze hun eigenheid (naam, lichaam, geslacht). Vanaf 2 jaar maken ze meer contact met leeftijdsgenootjes en spelen ze vooral naast elkaar. Regels helpen peuters om zich veilig te voelen. Ze hebben externe controle, de nabijheid van een volwassene, nodig om zich ook aan de regel of afspraak te houden. Vanaf een jaar of 3 kunnen ze zelf ook regels gaan onthouden. Ze gehoorzamen dan vaak omdat iets niet mag of vanwege de gevolgen, zoals een standje of straf.

Relationele en seksuele ontwikkeling

Baby's hebben veel lichamelijk contact nodig, daarmee ervaren ze dat ze er mogen zijn en dat ze geliefd zijn. Door middel van lichamelijk contact hechten kinderen zich aan hun primaire verzorgers. Baby's ontdekken hun lichaam en raken daarbij ook hun geslachtsdelen aan. Peuters kunnen hun geslachtsdelen expres aanraken omdat dit een prettig gevoel geeft. De interesse voor verschillen tussen jongens en meisjes wordt steeds groter bij peuters en kleuters. Ze zijn nieuwsgierig en stellen vragen over lichamelijke verschillen en geboorte. Vanaf ongeveer 2 jaar kan er ook seksueel spel zijn, in de vorm van doktertje spelen bijvoorbeeld. Kinderen kunnen al op jonge leeftijd seksueel gedrag laten zien, maar ze ervaren en benoemen dat zelf niet als seks. De lading, het doel en de functie zijn bij kinderen anders dan bij volwassenen. Seksueel gedrag heeft bij kinderen een sociaal-culturele functie, ze leren en ontdekken seksuele normen en vaardigheden.

2.2 Ontwikkeling van 4-6 jaar

Algemene ontwikkeling

Jonge kleuters denken egocentrisch. Er is een sterke ik-betrokkenheid van de kleuter bij de gebeurtenissen om hem heen. De kleuter denkt dat iedereen de wereld op dezelfde manier als de kleuter zelf ervaart. Ook lopen werkelijkheid en fantasie in het denken vaak door elkaar heen. Rond hun 4e levensjaar zullen de meeste kleuters erg nieuwsgierig zijn en alles willen weten. Kenmerkend voor deze fase zijn de vele vragen die ze stellen: de eerste vormen van redeneren. Gaandeweg krijgt het kind steeds meer belangstelling voor andere kinderen. Het kind gaat ontdekken dat iedereen verschillend is en weet nog niet altijd hoe het met deze verschillen moet omgaan. In de basisschool komen kinderen in aanraking met grotere groepen leeftijdsgenootjes. Dat betekent dat er andere gedragsregels en omgangsvormen van jonge kinderen worden gevraagd.

Het kind is zich vaak niet bewust van de invloed van het eigen gedrag op de gevoelens van anderen. De kinderen kennen de basisgevoelens door hun eigen ervaringen, maar niet alle kinderen kunnen hun gevoelens hiernaar herleiden en benoemen. In deze jaren wordt het geweten gevormd door de regels en grenzen waar het kind mee te maken krijgt. Dit biedt het kind ook veiligheid. Hoe ouder de kleuter, hoe meer hij/zij gaat begrijpen van de bedoeling achter regels. Veel kinderen zullen wel afspraken hebben met hun ouders over de plekken waar ze mogen spelen en over het meegaan met vreemden. Het is echter goed om deze zaken ook op school aan de orde te stellen, omdat niet alle kinderen van dergelijke afspraken op de hoogte zijn en weet hebben van het gevaar van het zomaar meegaan met anderen.

sterke lichamelijke groei

lichaam ontdekken

egocentrisch

regels

lichamelijk contact
hechten

geslachtsdelen

seksueel spel

egocentrisch

werkelijkheid en fantasie

nieuwsgierig

omgangsvormen

basisgevoelens

geweten

afspraken

verschillen

genderrollen

vriendschappen

vieze woorden

**aanraken
geslachtsdelen**

nieuwsgierigheid

schaamte

zelfvertrouwen

vergelijken

redeneren

Relationele en seksuele ontwikkeling

De relationele en seksuele verkenning van jongens en meisjes gaat door bij kleuters en jonge kinderen. De verschillen tussen jongens en meisjes worden duidelijk. In rolspelletjes als 'vadtje-en-moedertje' gaan ze het gedrag dat bij hun sekse past uitproberen. In rolspellen kunnen kleuters ook hun eigen en andermans lichaam ontdekken. Ze weten dat ze een jongen of meisje zijn en dat dit niet zal veranderen. Ook krijgen ze duidelijkere ideeën wat jongens en meisjes zijn en hoe ze zich behoren te gedragen (genderrollen). Kleuters ontdekken vriendschappen. Vaak zijn ze bevriend met jongens en meisjes door elkaar. Vriendschap of iemand lief vinden wordt ook vaak gekoppeld aan 'verliefdheid'. Dit heeft meestal niets te maken met seksualiteit, maar is hun manier om te uiten dat ze iemand heel aardig vinden.

Jonge kleuters kunnen genieten van het spelen met taal, waaronder het gebruiken van 'vieze woorden'. Ze vinden die woorden interessant en het sluit ook aan bij het zindelijk worden.

Het levert aandacht op. Meestal gaat dit woordgebruik vanzelf over, zeker als er minder aandacht aan besteed wordt. Maar kinderen mogen ook leren wat wel en niet gepast is.

Het aanraken van de eigen geslachtsdelen kan kinderen een prettig gevoel geven. In de kring kan het voorkomen dat een kind met zijn hand in zijn broek zit of het lekker vindt om met de geslachtsdelen over de stoel te schuiven. Deze masturbatie is soms te zien aan het opgewonden gezicht en de glimmende ogen. In contact met volwassenen leren kleuters dat er sociale normen zijn rondom bloot en het aanraken van geslachtsdelen (privé). Wanneer volwassenen erg negatief of afwijzend reageren op bloot en aanraking van geslachtsdelen, kunnen kinderen hier schaamte over ontwikkelen.

Kleuters kunnen erg geïnteresseerd zijn in het voortplantingsverhaal; dat past bij de normale nieuwsgierigheid van kinderen van deze leeftijd. Zwangerschap en geboorte hebben op deze leeftijd nog geen enkele relatie met seksuele gevoelens of gedrag. Het beantwoorden van de vragen is belangrijk. Al begrijpen ze niet alles, ze zullen onthouden wat ze al wel kunnen bevatten. Sommige kleuters zullen al wat preutser omgaan met hun eigen lichaam. De manier waarop kinderen in deze leeftijd met schaamte omgaan en grenzen trekken, verschilt per kind. Dat kan ook liggen aan de wijze waarop er in de thuissituatie met bloot wordt omgegaan.

2.3 Ontwikkeling van 6-8 jaar

Algemene ontwikkeling

Kinderen van 6 tot 8 jaar weten steeds beter wie ze zelf zijn en wat ze zelf kunnen. Ze groeien in zelfvertrouwen en autonomie. Ze kunnen zichzelf steeds meer op basis van persoonskenmerken beschrijven, in plaats van alleen op basis van uiterlijke kenmerken. Ook vergelijken ze zich steeds meer met anderen. Kinderen kunnen rijk fantaseren over wat bijvoorbeeld op school, in het gezin of in verhalen of films gebeurt. Ook nu nog lopen realiteit en fantasie vaak in elkaar over. Ze ontdekken nieuwe mentale mogelijkheden, zoals logisch redeneren

verplaatsen in anderen

sociale normen

grenzen

loyaliteit

*voorkeur voor de eigen
sekse*

vriendschap

seksuele spelletjes

sociale normen

meer schaamtegevoel

verliefdheid

zelfvertrouwen

en gedachten ordenen. Ze krijgen meer de behoefte mee te praten en mee te denken. Nu ze leren dat gevoelens en gedachten verschillend zijn per persoon, leren ze zich ook steeds beter te verplaatsen in anderen. Ze kunnen zich inleven in andermans gevoelens en elkaars gedrag begrijpen.

Wat betreft gewetensvorming, begrijpen kinderen van deze leeftijd steeds meer van de regels om hen heen. Ze zijn zich bewust van de sociale normen die er zijn rondom gedrag. Ze gehoorzamen afspraken en regels omdat dit, sociaal gezien, zo hoort. Het is goed om stil te staan bij de eigen grenzen en die van anderen. Niet ieder kind heeft voldoende zelfvertrouwen en zelfbewustzijn om op een goede manier aan te geven dat zijn/haar grenzen overschreden worden. Kinderen die hun grenzen wel aangeven, zijn zich nog niet altijd bewust van lichaamstaal en oogcontact. Voor veel kinderen is het moeilijk zich ook bewust te zijn van de grenzen van anderen. Uit ervaring weten ze wel dat ieder kind verschillend is, maar hoe ze ermee om moeten gaan als een ander zijn/haar grens aangeeft, weten ze vaak niet precies. Kinderen identificeren zich aanvankelijk nog heel sterk met hun ouders of verzorgers en ook met oudere kinderen. De loyaliteit aan de eigen omgeving is sterk. Een onveilige situatie thuis zal door de kinderen zelf minder snel herkend worden. Toch is die gebrokenheid er bij veel kinderen.

In de klas zul je merken dat de kinderen steeds meer gaan optrekken met hun eigen seksegenoten. Vanaf een jaar of 7 is een duidelijke voorkeur voor de eigen sekse te zien, vooral vanwege dezelfde interesses. Meisjesgroepjes of jongensgroepjes vormen een belangrijke ervaringswereld om het gedrag te oefenen dat past bij de eigen sekse. Er zijn echter ook meisjesachtige jongens en jongensachtige meisjes, die zich soms meer thuis voelen bij de omgangsmanieren van de andere sekse. Vriendschap tussen een jongen en meisje kan nog heel gewoon zijn. Voor vriendschap is tot een jaar of 8 vooral 'dezelfde dingen leuk vinden' belangrijk. Daarna gaat het ook om de persoon van de ander, om elkaar nodig hebben en steunen. School en de ontwikkeling die kinderen daar doormaken, spelen in al deze sociale, emotionele en cognitieve ontwikkelingen een grote rol.

Relationele en seksuele ontwikkeling

Seksuele spelletjes zijn normaal op deze leeftijd, al worden deze steeds minder in het openbaar gedaan. Kinderen begrijpen dat het spannende gevoelens oproept, maar beseffen ook dat veel volwassenen het afkeuren. De sociale normen rondom het eigen lichaam worden steeds beter begrepen door de kinderen, bijvoorbeeld de regels rondom privé-lichaamsdelen. Ze kunnen zich op deze leeftijd in gezelschap ineens ongemakkelijk voelen en willen zich niet meer uitkleden waar volwassenen bij zijn. Rond hun 7de, 8ste jaar staan de meeste kinderen open voor eenvoudige uitleg over seksuele geslachtsgemeenschap en voortplanting. Rond een jaar of 8 ontwikkelen kinderen meer schaamtegevoel. Hierdoor kan het soms lastiger zijn deze thema's op een onbevangen manier te bespreken.

Verliefdheid kan ook voorkomen in de klas. Dit wordt cognitief en emotioneel op een eigen manier beleefd. Soms zijn er verkeringen met iemand van de eigen leeftijd, vaak uit de eigen klas. Verliefdheid is voor kinderen een speciaal gevoel van iemand extra lief of leuk vinden. Het heeft nog weinig te maken met lichamelijk gedrag. Omdat kinderen op deze leeftijd fantasie en werkelijkheid nog niet altijd goed onderscheiden, is het belangrijk ervan uit te gaan dat kinderen niet automatisch begrijpen wat hun over seksualiteit verteld wordt.

2.4 Ontwikkeling van 8-10 jaar

Algemene ontwikkeling

In deze leeftijdsperiode ontwikkelen kinderen meer zelfvertrouwen en de emotionele stabiliteit neemt toe. Ze worden zich ervan bewust dat eigenschappen en vaardigheden niet vastliggen, maar zich ontwikkelen onder invloed van leeftijd, oefening en sociale omgeving. Dit biedt ook kansen om de weerbaarheid in bedreigende situaties te vergroten. Ze gaan zich steeds

**identificeren met leeftijds-
en seksegenoten**

onafhankelijkheid

logisch redeneren

seksuele spelletjes

verliefdheid

heteroseksualiteit

lichamelijke verandering

zelfstandigheid

abstract denken

zelfbewustzijn

**normen en verwachtingen
van de groep**

**lichamelijke en emotionele
veranderingen**

verliefdheden

belangstelling

meer identificeren met leeftijds- en seksegenoten. Ze willen bij hun eigen sekse horen, maar de seksegroepen houden elkaar wel in de gaten en vinden vaak iets van de andere groep: de meiden zijn 'kinderachtig' en de jongens 'te wild'. Kinderen van dezelfde sekse oefenen met hun gedrag. Voor jongens is het belangrijk om zichzelf te bewijzen als stoer en sterk. Het inleven in en rekening houden met anderen gaat steeds beter en ze leren wederkerige vriendschappen te onderhouden. Voorbeeldfiguren of idolen met wie kinderen zich kunnen identificeren, worden belangrijk. De onafhankelijkheid neemt toe, wat te merken is aan de eigen mening en het claimen van eigen verantwoordelijkheid. Ze kunnen verantwoordelijkheid dragen voor kleine (zorg)taakjes. Het denkvermogen heeft zich nu zo ontwikkeld, dat een kind logisch kan redeneren. De nieuwsgierigheid naar het waarom achter dingen is groot, te merken aan de vele waarom-vragen.

Seksuele ontwikkeling

Kinderen stellen minder vragen over seks, niet omdat ze minder interesse hebben, maar omdat ze zich er meer voor generen. Onderling kunnen seksuele spelletjes juist nog steeds voorkomen en ook andere vormen aannemen, zoals het vertellen van schuine moppen, bekijken of versturen van afbeeldingen of filmpjes of doen van spelletjes van aanraking. Dit komt vooral voor bij jongens. Vaak weten of bevatten zij nog niet de betekenis van de seks-woorden en -beelden. Gevoelens van verliefdheid kunnen een grotere rol gaan spelen. Hoe ouder het kind wordt, hoe meer verliefdheid ook gekoppeld gaat worden aan lichamen contact. Kinderen zoeken daarvoor vaker elkaars aanwezigheid.

De groepsnorm is vaak gericht op heteroseksualiteit. Grapjes over seksuele voorkeuren moeten echter niet getolereerd worden. Wel bieden die gelegenheden voor gesprek. Vanaf 9 jaar kunnen er kinderen zijn bij wie de lichamelijke verandering van het volwassen worden al begonnen is, bij meiden eerder dan bij jongens. Dit zorgt voor grote verschillen tussen de kinderen in de klas.

2.5 Ontwikkeling van 10-12 jaar

Algemene ontwikkeling

Kinderen in de hoogste groepen van de basisschool beginnen duidelijk meer zelfstandigheid te ontwikkelen. Dit is te merken aan de eigen meningen en de grotere behoefte aan privacy en ruimte voor eigen verantwoordelijkheid. Kinderen kunnen aan het einde van de basisschool steeds meer abstract denken over concepten en hypothetische gebeurtenissen en zich verplaatsen in de bedoelingen en belangen van anderen. Hun probleemoplossende vermogen ontwikkelt zich verder en ze kunnen steeds beter hun standpunten beredeneren. In dit proces beginnen ze ook na te denken over zichzelf. Zo ontwikkelen ze steeds meer zelfinzicht en zelfbewustzijn. Sociale afkeuring of instemming wordt belangrijker. Emotioneel worden kinderen zich meer bewust van complexere emoties, zoals schuld, schaamte en jaloezie. Vanuit de morele ontwikkeling worden rond deze leeftijd de normen en verwachtingen van de groep belangrijker, zowel van het gezin als van leeftijdsgenoten.

In deze fase van prepuberteit treden onder invloed van geslachtshormonen bij veel kinderen al lichamelijke en emotionele veranderingen op. Dit kan een zekere emotionele instabiliteit en verminderd zelfvertrouwen geven. Extra aandacht voor het zelfbeeld en het omgaan met gevoelens is belangrijk.

Seksuele ontwikkeling

Er kunnen hevige emoties en verliefdheden spelen. Bijna alle kinderen in deze leeftijd zeggen wel eens verliefd te zijn geweest. Soms wordt daarbij ook gezoend. De belangstelling voor volwassen seksualiteit neemt toe; kinderen kunnen er samen over praten of mee bezig zijn. In sommige jongensgroepjes is seksualiteit een belangrijk thema. Veel weten en vertellen geeft een hogere status. Soms blijft het niet bij praten of online delen, maar is er ook sprake van

preuts

seksuele rijping

seksueel gedrag, bijvoorbeeld het onderling aanraken van geslachtsdelen met de handen of de mond. Tegelijkertijd kunnen kinderen erg preuts zijn rondom seksualiteit. Waarschijnlijk heeft dit te maken met de puberteit die er aankomt. Ook de verschillen in openheid binnen de gezinnen kunnen zorgen voor grote verschillen in het gesprek dat je met de kinderen hebt rond dit thema.

De lichamelijke ontwikkeling vordert schoksgewijs. De seksuele rijping gaat bij meiden sneller dan bij jongens. Hun puberteit begint doorgaans twee jaar eerder dan die van jongens. Het is mogelijk dat meiden al ongesteld worden. Kinderen kunnen ook beginnen met masturberen, jongens meer dan meiden.

Bronnen:

- De Bil, M. & De Bil, P. (2017). *Praktijkgerichte ontwikkelingspsychologie. Van wieg tot hangplek: de ontwikkeling van 0 tot 18-jarigen*. Boom Uitgevers.
- Heemelaar, M. (2018). *Seksualiteit, intimiteit en hulpverlening. Handboek jeugd, zorg en welzijn*. Bohn Stafleu Van Loghum.
- Rutgers Kenniscentrum seksualiteit (2016). *Richtlijn seksuele en relationele vorming*.
- Spanjaard, H. & Slot, W. (2015). *Tijden veranderen, ontwikkelingstaken ook. Een 'update' van het competentiemodel*. Kind en Adolescent Praktijk, 14(3), 14-21. <https://doi.org/10.1007/s12454-015-0029-0>
- Van der Doef, S. (2004). *Kinderen en seksualiteit. De seksuele opvoeding van kinderen van 0-17 jaar*. Kosmos-Z&K Uitgevers.
- Verhulst, F.C. (2017). *De ontwikkeling van het kind*. Koninklijke van Gorcum.

